

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

На седници наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду, одржаној 26. јуна 2025. године одобрена је комисија за оцену докторске дисертације МАРИЈЕ ПЕТРОВИЋ под називом „ДОСЛЕДНО НЕДОСЛЕДНИ: ПРИРОДА И ПРЕДИКТИВНОСТ КОНСТРУКТА ДУПЛОГ МИШЉЕЊА” (енг. CONSISTENTLY INCONSISTENT: PREDICTIVITY AND VALIDITY OF DOUBLET HINK). Комисија је оценила докторску дисертацију и подноси следећи:

ИЗВЕШТАЈ О ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Основне информације о кандидаткињи и дисертацији

Марија Петровић рођена је 01.06.1995. у Београду. Основне академске студије психологије на Филозофском факултету Универзитета у Београду уписала је 2014., а завршила 2018. године са просечном оценом 9.17. Исте године уписала је мастер академске студије психологије, које је завршила 2019. године са просечном оценом 10.00. Мастер рад под насловом „Склоност ка дуплом мишљењу као корелат веровања у теорије завере” под менторством Ирис Жежељ одбранила је са највишом оценом и касније објавила у специјалном броју часописа *European Journal of Psychological Assessment* (M21).

Кандидаткиња је 2019. године уписала докторске академске студије психологије на Одељењу за психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. Положила је све испите са просечном оценом 10.00. На седници Универзитетског Већа научних области друштвено-хуманистичких наука одржаној 31.5.2022. године одобрен је предлог теме докторске дисертације „Доследно недоследни: природа и предиктивност конструкта дуплог мишљења”.

Од јануара 2022. године кандидаткиња је запослена на Филозофском факултету Универзитета у Београду као истраживачица приправница. У новембру 2022. године унапређена је у звање истраживач сарадник. Била је ангажована на националном пројекту Фонда за науку „REASON4HEALTH“. Марија је од 2019. године као докторска студенткиња била ангажована и у настави на курсевима Одељења за психологију (Филозофски факултет, УБ; курсеви Психометрија 1 и 2). Била је део истраживачког програма *Junior Researcher Programme* као координаторка програма за полазнике кохорте 2023/24. У јулу 2023. учествовала је у организацији летње школе у Сијени за полазнике овог програма, а у августу 2024. године, била је у гостујућој посети Универзитету у Кембриџу како би организовала и водила завршну конференцију за полазнике програма. У оквиру пројекта финансираног програмом Павле Савић боравила је у две студијске посете Лабораторији за информатику у Ленсу (CRIL - *Centre de Recherche en Informatique de Lens*), при Артоа Универзитету. Добитница је *Kurt Lewin Institute Seedcorn grant*а за истраживања докторских студената, заједно са колегама са Универзитета у Амстердаму (UVA). Чланица је Европске асоцијације социјалних психолога (EASP) и Међународног друштва за политичку психологију (ISPP).

Кандидаткиња је чланица ЛИРА лабораторије у оквиру Филозофског факултета Универзитета у Београду. Прва је ауторка и коауторка 16 научних чланака (не рачунајући радове објављене у оквиру ове тезе) у категоријама M21a+ (4 чланка), M21a (4 чланка), M21 (7 чланака) и M22 (1 чланак), једног поглавља у тематском зборнику од међународног значаја (M14) и 41 излагања на научним скуповима, објављених у целини или изводима (M33-M34).

Докторска дисертација Марије Петровић има 168 страна, а представља скуп три објављена оригинална научна рада које представљају тематску целину, са синтетичким приказом докторске дисертације, а који садржи увод, дискусију, и закључак, у складу са Правилником о докторским студијама на Универзитету у Београду, Изменама и допунама Правила докторских студија Филозофског факултета, те Ближим условима за израду докторске дисертације преко чланака Одељења за психологију.

Делови дисертације објављени или прихваћени за објављивање као научни чланци:

1. *“Exploring the mechanisms that allow incompatible beliefs to coexist in the cognitive system: how doublethink relates to thinking styles and syndromes of irrational beliefs”*, ауторки Марије Петровић и Ирис Жежељ (менторка), објављен је 2024. године у часопису *Psychological Reports*, који је категоризован као часопис ранга M22 2024. године, у складу са Правилником о категоризацији и рангирању научних часописа Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2. *“Both a bioweapon and a hoax: the curious case of contradictory conspiracy theories about COVID-19”*, ауторки Марије Петровић и Ирис Жежељ (менторка), објављен је 2023. године у двадесетдеветом издању, четврти број, часописа *Thinking & Reasoning* који је категоризован као часопис ранга M21 2023. године, у складу са Правилником о категоризацији и рангирању научних часописа Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

3. *“Inconsistent yet unyielding: Persistence of contradictory beliefs and strategies for their reconciliation”*, ауторки Марије Петровић и Ирис Жежељ (менторка), објављен је 2025. године у часопису *British Journal of Psychology* који је категоризован као часопис ранга M21a 2024. године, у складу са Правилником о категоризацији и рангирању научних часописа Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

У складу са Чланом 19 Правилника о докторским студијама на Универзитету у Београду, односно Чланом 23 Правила докторских студија Филозофског факултета, а с обзиром на то да је кандидаткиња прва ауторка свих чланака, објављени чланци се сматрају самосталним и оригиналним научноистраживачким радом кандидата. Напомена о томе да је у питању рад на тези под менторством дата је у сваком од чланака, као што је препоручено у Ближим условима за израду докторске дисертације преко чланака усвојеним од стране Одељења за психологију. Списак референци дисертације садржи 224 јединствена уноса. Текст укључује 19 табела и 7 илустрација и графикона, као и 11 додатака са материјалима коришћеним у истраживању и додатним статистичким

подацима и анализама. Текст објављених чланака, као и остатак текста (теоријски увод, дискусија и закључак) је без превођења написан на енглеском језику, што је у складу са Ближим условима за израду докторске дисертације преко чланака усвојеним од стране Одељења за психологију.

Проблем и циљеви истраживања

Дупло мишљење (енг. *doublethink*) представља склоност ка истовременом прихватању међусобно контрадикторних уверења, која би могла да буде последица активне толеранције контрадикторности или пак мање способности њиховог уочавања. Ако оваква тенденција постоји, она би стајала насупрот (1) постулата нормативне логике, према којима је закључивање на основу недоследности аутоматски неваљано, (2) наших имплицитних претпоставки о доследности као сржној карактеристици рационалности и (3) бројних психолошких налаза који указују на то да би недоследност требало да нам буде непријатна и да нас мотивише на промене које би водиле назад ка доследности. Ипак, налази указују на раширеност спремности да се прихвате контрадикторна уверења и постојање стабилних индивидуалних разлика у овој склоности. Упркос томе, индивидуалне разлике у дуплом мишљењу до сада нису детаљно испитиване, иако представљају феномен који би могао да буде потенцијално значајан за разумевање ирационалних уверења и понашања.

Циљ ове дисертације био је тројак: (1) испитати предиктивну вредност дуплог мишљења за различите облике ирационалних уверења и њихове последице, и (2) боље разумети природу овог конструкта (да ли је последица недостатка способности или веће толеранције на недоследности) и (3) испитати могућности да се експериментално утиче на њега. Кроз 10 пререгистрованих студија и једну квалитативну пропратну студију (укупан број испитаника $N = 3067$), кандидаткиња је најпре испитала повезаност дуплог мишљења и три типа ирационалних уверења, као и повезаност дуплог мишљења са различитим врстама проблематичних здравствених понашања. Потом је конструисала скалу за мерење истовременог прихватања контрадикторних COVID-19 теорија завере, показала да значајан део испитаника истовремено прихвата контрадикторне наративе о пандемији, као и да дупло мишљење предвиђа ову склоност и поврх других релевантних мера. Кандидаткиња је потом испитала везу дуплог мишљења са способношћу да се уоче контрадикторности у неутралном материјалу, са једне стране, и различитим мерама когнитивног стила, са друге. На крају, тестирала је и три интервенције за смањење дуплог мишљења—тренинг уочавања недоследности, навођење на „помирење“ контрадикторних тврдњи, и истицање сопствених недоследности—и испитала како испитаници објашњавају сопствене недоследности, те квалитативно мапирала и стратегије за превазилажење тих контрадикторности.

У првој студији ($N = 306$), кандидаткиња је испитала на који начин је дупло мишљење повезано са три типа ирационалних уверења (завереничким, паранормалним и псеудонаучним), као и везу дуплог мишљења са различитим когнитивним стиливима, укључујући активно мишљење отвореног ума, рационални/интуитивни стил мишљења и потребу за когнитивном заокруженошћу. Уз то, испитала је и повезаност дуплог мишљења са различитим проблематичним здравственим понашањима. У наредној

студији ($N = 385$), кандидаткиња је поново, користећи поузданије мере проблематичних здравствених понашања, испитала везу дуплог мишљења са њима, као и са поверењем у две врсте епистемичких ауторитета: поверењем у науку и у тзв. “мудрост обичног човека”.

Након тога, кроз три студије, кандидаткиња је испитивала везу дуплог мишљења и спремности да се истовремено подржавају контрадикторни заверенички наративи о пандемији. У првој студији ($N = 290$), развијена је скала за мерење прихватања контрадикторних теорија завере о пандемији коронавируса, и испитана веза ове тенденције са завереничким менталитетом, дуплим мишљењем и преференцијом ка доследности. У другој студији ($N = 281$), испитивана је способност дуплог мишљења да предвиди подржавање контрадикторних теорија завере о пандемији поврх мера склоности ка површној обради информација (интуитивног когнитивног стила, пријемчивости на псеудодубокоумне вербализме, склоности онтолошким конфузијама и дигиталне писмености), а у трећој ($N = 170$) поврх мера аналитичког стила мишљења (когнитивне рефлексije, силогистичког резонавања, нумеричких способности и активног мишљења отвореног ума).

У последњој фази, кандидаткиња је најпре кроз две студије испитала везу дуплог мишљења, способности уочавања контрадикторности и стилова мишљења, контролишући за когнитивне способности кроз егzekутивне функције и то за ажурирање у првој студији ($N = 234$), а за премештање у другој ($N = 315$). Потом је кроз три експеримента тестирала могућност смањења склоности ка дуплом мишљењу. Прва експериментална интервенција ($N = 348$) је подразумевала тренирање/обучавање испитаника да уоче контрадикторности у неутралном материјалу, под претпоставком да ће они ову вештину накнадно применити и на сопствена уверења. Наредна интервенција ($N = 431$) је подразумевала инструктирање/упућивање испитаника да објасне како две контрадикторне тврдње могу бити истовремено тачне, под претпоставком да ће увиђање да је то немогуће довести до сличног увида и унутар њиховог система уверења. Последња експериментална интервенција ($N = 292$) подразумевала је да се испитаници суоче са сопственим контрадикторним уверењима, под претпоставком да ће их то подстаћи да их преиспитају. На крају, како би стекла увид у то да ли људи опажају своја контрадикторна уверења као таква, да ли разумеју ту контрадикторност као проблематичну и да ли усвајају неке стратегије да ту контрадикторност превазиђу, кандидаткиња је спровела полуструктурисане интервјуе са испитаницима ($N = 15$).

Основне хипотезе од којих се полазило и резултати истраживања

Резултати истраживања су скоро у потпуности били у складу са постављеним хипотезама. У складу са очекивањима, најпре је показано да је дупло мишљење позитивно повезано са све три групе ирационалних уверења - завереничким, паранормалним и псеудонаучним. Уз то, као што је и претпостављено, дупло мишљење значајно доприноси предвиђању веровања у контрадикторне теорије завере о ковиду-19. Поврх тога, у складу са хипотезама, дупло мишљење је значајно доприносило предвиђању веровања у контрадикторне теорије завере о коронавирусу и поврх других показатеља површног стила обраде информација. Иако није било претпостављене

повезаности са проблематичним здравственим понашањима (коришћењем алтернативне медицине и непридржавањем препорука лекара) и поверењем у науку, показано је да дупло мишљење јесте позитивно повезано са поверењем у народну мудрост, тј. „мудрост обичног човека“, што је у складу са постављеним хипотезама. Уз то, као што је и очекивано, дупло мишљење је било повезано и са перцепцијом конвенционалне и алтернативне медицине као комплементарних.

Кроз неколико студија, показано је да је дупло мишљење, у складу са очекивањима, доследно позитивно повезано са показатељима површног стила обраде информација, као што су интуитивно мишљење и пријемчивост за псеудодубокоумне вербализме, а негативно са активним мишљењем отвореног ума, когнитивном рефлексijом и способношћу силогистичког закључивања. Пронађена је и неочекивана позитивна повезаност са потребом за когнитивном заокруженошћу, односно испитаници склони дуплом мишљењу су показали и већу потребу за когнитивном заокруженошћу. Резултати докторске тезе указују да је дупло мишљење одраз опште неосетљивости на противречности, с обзиром на његову везу са слабијом способношћу препознавања недоследности, али и недостатком везе са егзекутивним функцијама попут премештања и ажурирања. Ови налази су у складу са постављеним хипотезама истраживања.

У оквиру тезе, тестиране су и три интервенције за смањење дуплог мишљења. Интервенције су биле засноване на претпоставци да испитанике треба суочити са контрадикторношћу, а дизајниране су тако да то постепено све директније чине. Упркос претпоставкама, ниједна од ових интервенција није значајно смањила склоност ка дуплом мишљењу. Кроз полуструктурисане интервјуе, показано је да су учесници углавном свесни да су њихова уверења контрадикторна, али нису ту појаву негативно евалуирали. Уместо тога, ослањали су се на рационализацију противречности кроз различите стратегије. Укупно гледано, показали смо да је дупло мишљење парадоксалан стил мишљења – пермисиван у погледу прихватања контрадикторних уверења, али ригидан када је реч о спремности да се она ревидирају и међусобно усагласе.

Кратак опис садржаја дисертације

Дисертација се састоји из пет поглавља.

У *првом поглављу*, кандидаткиња дефинише дупло мишљење као склоност истовременом подржавању контрадикторних уверења и супротставља га постулатима нормативне логике и класичним теоријама доследности, и поставља питања о његовој распрострањености, природи, предиктивности и могућој променљивости. Даље у тексту, образлаже и зашто су недоследности у когницији заправо честе услед ограничења времена и капацитета когнитивног апарата, предлаже директно мерење дуплог мишљења паровима супротстављених тврдњи и мотивише испитивање његових веза са ирационалним уверењима и здравственим понашањима.

Друго поглавље представља рукопис првог објављеног научног чланка кандидаткиње под насловом „*Exploring the mechanisms that allow incompatible beliefs to coexist in the cognitive system: how doublethink relates to thinking styles and syndromes of irrational beliefs*“. Кандидаткиња на почетку чланка дискутује дупло мишљење као склоност ка контрадикторностима која је независна од садржаја, али која је посебно

карактеристична за неке домене уверења, као што су ирационална уверења, и проблематизује последице ирационалних уверења, као што су упитна здравствена понашања. Потом приказује резултате две студије које испитују везу ирационалних уверења, поверења у различите епистемичке ауторитете, проблематичних здравствених понашања и дуплог мишљења. На крају чланка, кандидаткиња дискутује импликације повезаности дуплог мишљења и свих типова ирационалних уверења, везу дуплог мишљења и поверења у тзв. “мудрост обичног човека”, као и недостатак предиктивне моћи дуплог мишљења за проблематична здравствена понашања

Треће поглавље обухвата рукопис другог објављеног научног чланка кандидаткиње под називом „*Both a bioweapon and a hoax: the curious case of contradictory conspiracy theories about COVID-19*“. У уводном делу чланка, кандидаткиња описује распрострањеност истовременог прихватања неусаглашених завереничких уверења о пандемији и смешта је у контекст опште склоности ка завереничким објашњењима и опште склоности да се подржавају контрадикторна уверења (односно дуплог мишљења). Потом приказује процес развијања скале подржавања контрадикторних теорија завере о пандемији, кроз мапирање различитих домена завереничких наратива, конструкцију парова контрадикторних тврдњи у оквиру сваког домена и њихово претестирање у пилот студији. Резултати обухватају приказ три студије у којима се испитује веза дуплог мишљења и веровања у контрадикторне теорије завере у пандемији, уз узимање у обзир доприноса већег броја конструката који представљају показатеље аналитичког и интуитивног стила мишљења (као што су силогистичко резонување, когнитивна рефлексија и способност нумеричког резновања). У дискусији, кандидаткиња разматра веровање у контрадикторне теорије завере као специфичну манифестацију општије тенденције ка неусаглашеним уверењима. Уз мапирање ограничења истраживања, кандидаткиња дискутује и могућност да релативно снажна повезаност дуплог мишљења и тенденције ка активном мишљењу отвореног ума указује на то да би дупло мишљење пре могло да представља специфичан когнитивни стил уместо недостатак способности да се уоче контрадикторности.

Четврто поглавље представља рукопис трећег објављеног чланка кандидаткиње под називом „*Inconsistent yet unyielding: Persistence of contradictory beliefs and strategies for their reconciliation*“. У првом делу чланка, кандидаткиња се бави перцепцијама доследности и разматра могућност да је недоследност, уместо изузетка, заправо релативно честа у нашем систему уверења, посебно узимајући у обзир ограничења нашег когнитивног система. Потом приказује резултате две студије које испитују повезаност дуплог мишљења, способности да се уоче контрадикторности у неутралном материјалу и стилова мишљења, контролишући за когнитивне способности (кроз егзекутивне функције ажурирања и премештања). Даље, приказани су резултати три експерименталне интервенције за смањење дуплог мишљења, као и налази полуструктурираних интервјуа испитаника о њиховим сопственим недоследним уверењима. Дискусија обухвата разматрање робусне везе дуплог мишљења и стилова површне обраде информација, као и природе дуплог мишљења као, парадоксално, и ригидног и пермисивног стила обраде информација. Уз то, кандидаткиња дискутује и недостатак успешних интервенција за смањење дуплог мишљења, посебно у светлу различитих стратегија које испитаници предузимају да би објаснили сопствену

недоследност. На крају, дискутује и могућност развијања других интервенција које би биле фокусиране на уобличавање недоследности као негативне или непожељне, уместо на ослањање на претпоставку да људи самостално то већ раде.

У *петом и последњем поглављу* кандидаткиња најпре даје преглед најважнијих налаза тезе, након чега приступа дискутовању значаја налаза у контексту (1) истраживања ирационалних уверења, (2) стилова површне обраде информација и (3) доследности уверења. Кандидаткиња потом даје предлог будућих линија истраживања у контексту ограничења студија које су изведене у оквиру тезе. Коначно, кандидаткиња разматра кључне научне доприносе своје тезе и даје обухватан закључак.

Научни допринос истраживања

Полазећи од релативно новог и неистраженог концепта у психологији уверења - дуплог мишљења - у дисертацији се расветљава природа овог конструкта, кроз његово систематско мерење и позиционирање унутар области истраживања стилова мишљења и ирационалних уверења, чиме се значајно проширује разумевање (не)доследности у уверењима. У уводу кандидаткиња зналачки интегрише увиде из психологије, когнитивних наука и логике и мапира област у којој је доследност дуго третирана као подразумевани стандард, илуструјући да толеранција недоиследности не мора бити пука немарност већ механизам одржавања кохерентности у систему уверења. Да би на постављена питања одговорила што темељније, кандидаткиња пажљиво дизајнира план истраживања од 11 емпиријских студија са укупним бројем испитаника од $N = 3067$ (три експерименталне, седам корелационих и једне квалитативне), показујући изузетну методолошку и статистичку компетентност. Налази позиционирају дупло мишљење као својеврсну ригидност система уверења која омогућава да недоследности опстану, уз рационалне стратегије њиховог „премошћавања“ када те недоследности постану очигледне. У складу са принципима отворене науке, кандидаткиња је унапред дефинисала (пререгистровала) хипотезе и аналитички план и држала га се у извођењу студија, а све материјале и податке је учинила јавно доступним. У општој дискусији успешно је дала интегрисани преглед налаза из појединачних емпиријских сегмената и поставила важна теоријска питања за област доследности уверења, као и за истраживање ирационалних уверења. Истакла је и важне теоријске и практичне импликације налаза тезе, у контексту поверења у различите епистемичке ауторитете и развијања интервенција за смањење ирационалних уверења. Маријини емпиријски радови у области, а пре свега чланци настали у оквиру докторске тезе учинили су је светски препознатљивим експертом за област недоследности, па је тако позивају да гостује на симпозијумима на тему, пише у специјалним бројевима врхунских часописа у области и за њих рецензира. Укупно, кандидаткиња је остварила и вишеструко премашила циљеве

из нацрта, оставивши јасну теоријску и методолошку платформу за будућа истраживања склоности ка контрадикторним уверењима, али и ригидних система уверења уопште.

Закључак

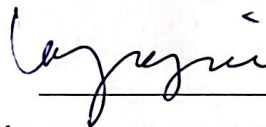
Имајући у виду све напред речено, комисија предлаже Наставно-научном већу Филозофског факултета да прихвати њену позитивну оцену и дозволи кандидаткињи МАРИЈИ ПЕТРОВИЋ да јавно брани своју докторску дисертацију под називом „ДОСЛЕДНО НЕДОСЛЕДНИ: ПРИРОДА И ПРЕДИКТИВНОСТ КОНСТРУКТА ДУПЛОГ МИШЉЕЊА“.

У Београду, 20.8.2025.

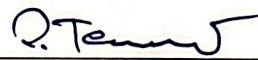
Чланови комисије;

Др Горан Кнежевић, редовни професор
Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Др Каја Дамњановић, ванредна професорка, виша научна сарадница
Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Др Предраг Теовановић, ванредни професор
Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију